

Akademiens lilla röda och andra ljus i vintermörkret

Funderar du på de sista julklapparna – till familjen och kanske till dig själv? Under hösten har flera efterlängtrade handböcker om svenska språket kommit ut.

klarspråk

De handlar om allt från grammatik till svenskt uttal och vänder sig till alla som är nyfikna på svenska språket. Handböcker är till för att användas, men då gäller det att veta att de finns och att man kan ha nytta av dem. Här kommer därför några tips på klappar som lyser upp i vintermörkret.

Språklära som beskriver språket som det är ...

Den första klappen är *Svenska Akademiens språklära* eller "Akademiens lilla röda" som många lite skämtsamt kallar den för att skilja den från "Den stora blå", det vill säga *Svenska Akademiens grammatik* på 3000 sidor.

Språkläran vänder sig till den som är intresserad av svenska språket men vars kunskaper i grammatisk teori och terminologi kanske inte är helt aktuella. Den är till sitt omfång en tiondel av den stora grammatiken och beskriver det standardiserade svenska språkbruket i tal och skrift. Språkläran beskriver språket som det *är* men ger också råd om hur man ska välja att uttrycka sig om det finns flera alternativ. Man får till exempel veta att verben *stödja* och *glädja* bör böjas *stöder* och *gläder* i presens, hellre än *stödjer* och *glädjer*.

... och ger aha-upplevelser

Språkläran beskriver systematiskt orden och hur de böjs, hur orden hänger ihop i delar av en mening och hur över- och underordnade led bygger upp satser och meningar. Beskrivningarna kryddas med språklig kuriositet som gör läsningen allmänt intressant.

Ett exempel på det är ett avsnitt som handlar om verbens pluralformer. För somliga är de säkert inget exotiskt, men för mig som är född på 1970-talet var det roligt att få uppleva dem i en nutida text: "Verbens pluralformer kommo ur bruk i skriftspråket under åren närmast efter andra världskriget. I de centrala delarna av det svenska språkområdet äro de sedan århundraden utdöda i talspråket, men de leva ännu i somliga av våra folkmål. Numera se de helt ålderdomliga ut även i skrift. Vi kunna dock fortfarande finna dem i böcker som äro skrivna före andra världskriget samt i citat och lexikaliserade uttryck: Obehöriga äga ej tillträde."

I andra avsnitt får man i förbifarten veta att *och* är svenskans vanligaste ord och att uttryck som *till bords*, *till fots* och *till äventyrs* är gamla rester av att prepositionen *till* en gång i forntiden styrde genitiv.

"Svenskt språkbruk" och det typiska för svenskan

Den andra klappen är *Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser* utgiven av Svenska språknämnden. Den ersätter *Svensk handordbok* från 1966. Vad är då en

konstruktion och vad är en fras? Med konstruktion menar man hur ett ord, exempelvis ett verb, konstrueras grammatiskt. Det heter till exempel *trösta någon* och inte *trösta på någon*. I frasen har *någon* ersatts med ett specifikt innehåll, till exempel *barn* i *trösta barnet*.

Svenskt språkbruk är en ordbok som förklarar och kommenterar kombinationer av ord och beskriver det som gör att svenskan låter svensk. Man får alltså inte i första hand veta vad ett ord eller en fras betyder, utan man får svar på vilken eller vilka prepositioner som kan användas i kombination med ordet. Man gör t.ex. något *med utgångspunkt i* eller *med utgångspunkt från* något. Man får veta hur ett visst ord brukar kombineras med andra. Funderar man på om det heter *djup brunn* eller *lång brunn* får man veta att adjektivet *lång* inte finns i kombination med *brunn*.

Vid sidan av den konkreta användningen av ett uttryck finns det ibland en bildlig betydelse. Uttrycket "*ha något i blodet*" kan användas konkret som i exemplet "*mannen hade tre promille alkohol i blodet när han greps*" eller användas bildligt, "*hon verkar ha skidåknungen i blodet*", och då betyda att någon är mycket skicklig på något. Man får också förklaringar till talesätt och andra värderande uttryck. Talesättet "*man ska inte låta snålheten bedra visheten*" följs av kommentaren "sågs när man tycker det är oklokt att låta sig styras av enbart strikt ekonomiska hänsyn".

Ordbok för svenskt uttal

Den tredje klappen är *Svenska språknämndens uttalsordbok* som vänder sig till alla som behöver upplysningar om svenskt standarduttal. Ordboken tar upp uttalet av 67 000 svenska ord ur det centrala ordförrådet, men även främmande ord och fackord, och ger rekommendationer om vilka uttal som är lämpliga i nutida svenska.

I förordet till *Svenska Akademiens språklära* skriver Horace Engdahl som följer: "Liksom humlan flyger utan att ha en aning om de aerodynamiska principerna för denna sin prestation, är det fullt möjligt att tala svenska utan att bekymra sig om svensk språklära." Deppa alltså inte om du glömmer några klappar. Jul blir det i alla fall och därefter ett gott nytt språkår!

Eva Thorén, språkexpert i Regeringskansliet

Svenska Akademiens språklära av Tor G. Hultman
Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser utgiven av Svenska språknämnden
Svenska språknämndens uttalsordbok